نشر موسسه فرهنگی اشراق و عرفان | ۲۱
مسلسل نشر | ۲۸

سرشناسه : اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور : هرمنوتیک/ علیرضا اعرافی؛ تحقیق و نگارش علی بخشی.
مشخصات نشر : قم: موسسه فرهنگی هنری اشراق و عرفان، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۴۲۰ ص.: جدول.
شابک : ۲۰۰۰۰۰ ریال ۷-۳-۹۵۶۹۱-۶۰۰-۹۷۸ :
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه:ص.۳۸۶.
یادداشت : نمایه.
موضوع : هرمنوتیک
شناسه افزوده : بخشی، علی، ۱۳۵۶ - ، گردآورنده
رده بندی کنگره : ۴۱۳۹۵ ه۶الف/BD۲۴۱
رده بندی دیویی : ۱۲۱/۶۸
شماره کتابشناسی ملی : ۴۲۳۷۰۳۳

علیرضا اعرافی

هرمنوتیک

از سری بحث‌های فلسفه فقه

تحقیق و نگارش: علی بخشی

نشر اشراق و عرفان

هرمنوتیک

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش ..... علی بخشی
ناشر ..... انتشارات موسسه اشراق و عرفان
ویراستار ..... حامد عبداللهی
امور هنری ..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ ..... اول/ بهار ۱۳۹۵
لیتوگرافی، چاپ و صحافی ..... سازمان چاپ إسراء
شمارگان ..... ۱۵۰۰ نسخه
قیمت ..... ۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای موسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN: 978-600-95691-3-7

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰
نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۷۴۸۵۴۱
www.eshragh-erfan.com
info@eshragh-erfan.com

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، کوچه ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

کانال تلگرام: @ EshraghErfan

فهرست مطالب

سخن موسسه ۱۵
پیشگفتار ۱۷

فصل اول: کلیات پژوهش

۱. مفهوم‌شناسی هرمنوتیک ۱۹
۱-۱. ریشه و معنای لغوی ۱۹
۱-۲. تعریف ۲۱
۲. پرسش‌های پژوهش ۲۵
۲-۱. سؤال اصلی ۲۵
۲-۲. سؤال‌های فرعی ۲۵
۳. محدودیت‌ها و امتیازات پژوهش ۲۶
۴. پیشینهٔ هرمنوتیك ۲۷
۵. اهمیت هرمنوتیک ۳۱
۶. گستره و گرایش‌های هرمنوتیک ۳۴
۶-۱. گسترهٔ هرمنوتیک ۳۵
۶-۲. گرایش‌های هرمنوتیک ۳۶

۶-۲-۱. هرمنوتیک خاص ۳۷
۶-۲-۲. هرمنوتیک عام ۳۸
۶-۲-۳. هرمنوتیک فلسفی ۴۰
۷. ارکان سه‌گانهٔ فهم ۴۱
۷-۱. متن‌مدار ۴۱
۷-۲. مفسرمدار ۴۳
۷-۳. مؤلف‌مدار ۴۶
۸. نحله‌های هرمنوتیک ۴۸
۸-۱. عینی‌گرا ۴۸
۸-۲. نسبی‌گرا ۵۰
چکیده ۵۳

فصل دوم: هرمنوتیک کلاسیک و رمانتیک

درآمد ۵۷
۱. هرمنوتیك كلاسیك ۵۸
۲. هرمنوتیک رمانتیک ۶۰
۲-۱. فردریش دانیل ارنست شلایرماخر ۶۴
۲-۱-۱. تأویل دستوری ۶۷
۲-۱-۲. تأویل روان‌شناختی یا فنی ۶۹
۲-۱-۳. دور هرمنوتیک ۷۲
۲-۱-۴. معنای بنیادین متن ۷۵

۲-۲. ویلهلم دیلتای ۷۷
۲-۲-۱. تاریخ‌گرایی ۷۹
۲-۲-۲. عنصر مماثل یا جایگزین ۸۲
۲-۲-۳. التفات یا قصدیت ۸۳
۲-۲-۴. فلسفه حیات ۸۴
۲-۲-۵. علوم انسانی و علوم طبیعی ۸۶
۲-۲-۶. دور هرمنوتیک ۸۹
۲-۲-۷. معنای نهایی متن ۹۲
چکیده ۹۴

فصل سوم: هرمنوتیک فلسفی

درآمد ۹۹
۱. حیات و اندیشهٔ مارتین هایدگر ۱۰۱
آثار هایدگر ۱۰۴
اندیشهٔ هایدگر ۱۰۶
۱-۱. فلسفهٔ هایدگر ۱۰۷
۱-۲. دازاین ۱۰۹
۱-۳. فهم از زاویهٔ دید هایدگر ۱۱۳
۱-۴. تقدم فهم بر تفسیر و زبان ۱۱۷
۱-۵. پیش‌ساختار فهم ۱۱۷
۱-۶. اثر فهم متن ۱۱۹
۱-۷. دور هرمنوتیک ۱۲۰

۱-۸. انسان تاریخی ۱۲۱
۱-۹. زبان در اندیشهٔ هایدگر ۱۲۲
۲. حیات و اندیشهٔ هانس گئورگ گادامر ۱۲۳
آثار گادامر ۱۲۶
اندیشهٔ گادامر ۱۲۶
۲-۱. دیالوگ و گفت‌وگو ۱۲۶
۲-۲. سنّت ۱۲۷
۲-۳. نگاه هستی‌شناختی ۱۲۹
۲-۴. معنای نهایی ۱۳۱
۲-۵. ماهیت فهم ۱۳۳
۲-۵-۱. امتزاج افق‌ها ۱۳۵
۲-۵-۲. فهم به‌مثابهٔ «واقعه»، نه فرآیندی روش‌مند ۱۳۷
۲-۵-۳. جنبهٔ کاربردی فهم ۱۳۸
۲-۵-۴. تاریخ‌مندی فهم ۱۳۹
۲-۵-۵. روش دیالکتیکی ۱۴۱
۲-۵-۶. پیش‌داوری ۱۴۲
۲-۵-۷. مفهوم بازی ۱۴۵
۲-۵-۸. دور هرمنوتیک ۱۴۷
۲-۶. زبان ۱۴۹
۲-۶-۱. زبان و انکشاف جهان ۱۵۱
۲-۶-۲. زبان و هستی ۱۵۳

۲-۶-۳. ماهیت زبان ۱۵۳
۲-۶-۴. زبان‌مندی فهم ۱۵۴
۲-۷. گادامر و تفسیر متن ۱۵۶
۲-۷-۱. فهم متفاوت به جای فهم برتر..... ۱۵۶
۲-۷-۲. تکثرگرایی معنایی..... ۱۵۸
۳. تفاوت‌ها، تمایزها و طیف‌بندی دیدگاه‌ها ۱۵۹
۳-۱. نقاط تفاوت دیدگاه هرمنوتیکی گادامر از هایدگر ۱۶۰
۳-۲. تفاوت‌های هرمنوتیك فلسفی با هرمنوتیك کلاسیك و رمانتیك ... ۱۶۱
۳-۳. وجه تمایز هرمنوتیک فلسفی با دیگر مکاتب در حوزهٔ معنا..... ۱۶۱
۳-۳-۱. معنا دارای ذات و هویت ۱۶۲
۳-۳-۲. برساخته بودن معنا..... ۱۶۲
چکیده ۱۶۵

فصل چهارم: هرمنوتیک انتقادی و نئوکلاسیک

درآمد..... ۱۷۳
۱. یورگن هابرماس ۱۷۵
۱-۱. نقاط اشتراک اندیشهٔ هابرماس و گادامر ۱۷۷
۱-۱-۱. اعاده اصل کاربرد در تفکر تأویلی ۱۷۷
۱-۱-۲. مخالفت مشترک با اَشکال گوناگون عینیّت‌گرایی ۱۷۷
۱-۲. نقاط افتراق اندیشهٔ هابرماس با گادامر..... ۱۷۸
۱-۲-۱. سنت ۱۷۸

۱-۲-۲. زبان ۱۸۱
۱-۲-۳. نظریهٔ تأویل ۱۸۲
۱-۲-۴. نسبی‌گرایی ۱۸۴
۱-۲-۵. ادعای عمومیت ۱۸۵
۲. کارل اُتوآپل ۱۸۶
۲-۱. نقاط افتراق اندیشهٔ آپل و گادامر ۱۸۸
۲-۱-۱. فقدان معیار عینی ۱۸۸
۲-۱-۲. جزم‌اندیشی گادامر ۱۸۸
۳. امیلیو بِتّی ۱۸۹
۳-۱. اندیشهٔ بتّی ۱۹۰
۳-۱-۱. فهم و تفسیر ۱۹۰
۳-۱-۲. قوانین چهارگانه تفسیر ۱۹۱
۳-۱-۳. ویژگی آثار بتّی ۱۹۲
۳-۱-۴. اعتقاد به نظریهٔ عام تفسیری ۱۹۳
۳-۲. نقاط افتراق اندیشهٔ بتّی و گادامر ۱۹۴
۳-۲-۱. ارائه نکردن معیار بازشناسی در تفسیر ۱۹۴
۳-۲-۲. دخالت جنبهٔ تطبیق و کاربرد در فرآیند تفسیر ۱۹۴
۴. اریك دونالد هرش ۱۹۵
۴-۱. اندیشهٔ هرش ۱۹۶
۴-۱-۱. باور به تعیّن معنای متن ۱۹۶
۴-۱-۲. تمایز معنای لفظی از «معنا نسبت به» ۱۹۷

۴-۱-۳. معنای لفظی متن ۱۹۸
۴-۱-۴. منطق اعتبار فهم ۱۹۹
۴-۱-۵. توجه به معیاری برای تفسیر ۲۰۰
۴-۱-۶. فهم، تفسیر، نقد و داوری ۲۰۱
۴-۲. نقاط افتراق اندیشهٔ هرش و گادامر ۲۰۲
۴-۲-۱. پایان‌ناپذیری فرآیند فهم متن ۲۰۲
۴-۲-۲. تفکیک بین معنای متن و دلالت آن ۲۰۳
۴-۲-۳. تفکیک نکردن بین دو زمان ۲۰۴
۴-۲-۴. امکان‌پذیری وصول به فهم ثابت ۲۰۵
چکیده و جمع‌بندی ۲۰۷

فصل پنجم: گادامر در بوته نقد

درآمد ۲۱۵
۱. تناقض درونی ۲۱۵
۲. تقریری دیگر از تناقض ۲۱۸
۳. سفسطه و دسترسی نداشتن به واقع ۲۱۹
۴. نفی ملاک صدق و کذب ۲۲۵
۵. نامتعیّن بودن معنا ۲۲۶
۶. فهم مبتنی بر پیش‌فرض‌های مفسر ۲۳۰
۷. دسترسی نداشتن به هستهٔ ثابت معنایی ۲۳۳
۸. ابتنای فهم بر پیش‌فرض‌ها مستلزم دور یا تسلسل ۲۳۵

۹. نادیده گرفتن قصد مؤلف ۲۳۷
۱۰. ممکن نبودن فهم مشترک ۲۴۰
۱۱. دخالت پیش‌فرض‌ها و پیش‌داوری‌ها در فهم ۲۴۳
۱۲. ادعای بدون دلیل ۲۴۵
۱۳. تاریخ‌مندی و زمان‌مندی، متوقف بر مادی بودن علم ۲۴۶
۱۴. تفسیر بی‌نهایت از متن ۲۵۲
۱۵. دسترسی نداشتن ذهن به عالم بیرون ۲۵۴
جمع‌بندی نقدها ۲۶۳

فصل ششم: هرمنوتیک در ساحت اسلامی

درآمد ۲۶۵
۱. اهمیت هرمنوتیک در ساحت اندیشهٔ اسلامی ۲۶۵
۲. علوم اسلامی مرتبط با هرمنوتیک ۲۷۰
۲-۱. اصول فقه ۲۷۳
۲-۲. علم تفسیر ۲۷۷
۲-۳. عرفان ۲۷۸
۳. اصول و عوامل مؤثر در فهم و مقدمات اجتهاد ۲۸۰
۳-۱. اصول و عوامل درونی ۲۸۰
۳-۱-۱. ادراکی و بینشی ۲۸۱
۳-۱-۲. گرایشی ۳۱۴
۳-۱-۳. کنشی و رفتاری ۳۱۸

۳-۲. اصول و عوامل بیرونی ۳۲۰
۳-۲-۱. محیط ۳۲۰
۳-۲-۲. وراثت و ژنتیک ۳۲۱
۴. عناصر اصلی دیدگاه عینیّت‌گرای اجتهادی ۳۲۲
۴-۱. معناداری ۳۲۳
۴-۲. مؤلف‌محوری ۳۲۶
۴-۳. چهارچوب‌بندی پیش‌فرض‌ها و تأثیر تام نداشتن آنها ۳۲۸
۴-۴. قاعده‌مندی استنباط از متن ۳۳۰
۵. وجوه افتراق نظریهٔ اجتهادگرا با هرمنوتیک عینیّت‌گرایی غربی ۳۳۰
۵-۲. ناممکن بودن فهمِ فراتر از مؤلف ۳۳۵
۵-۳. تمایز در متن ۳۳۵
۶. وجوه تشابه و تأثیرپذیری روشنفکران از مباحث هرمنوتیکی ۳۳۷
۶-۱. صامت انگاشتن متن دینی ۳۳۸
۶-۲. تحول معارف بشری ۳۳۹
۶-۳. عصری بودن معرفت دینی ۳۴۰
۶-۴. فاصلهٔ زمانی متن با خواننده ۳۴۱
۶-۵. دخالت پیش‌دانسته‌های خواننده و مفسر در تفسیر متن ۳۴۲
۶-۶. فهم‌های متنوع و متکثر از متون دینی ۳۴۳
۶-۷. جدایی دین از معرفت دینی ۳۴۵
۶-۸. قرائت‌های متعدد عالمان اسلامی از شریعت ۳۴۷
چکیده ۳۵۰

پیوست‌ها

پیوست ۱: متعیّن و نامتعیّن بودن معنا ۳۵۹
۱-۱. تعیّن معنا ۳۵۹
۱-۲. عدم تعیّن معنا ۳۶۱
پیوست ۲: چیستی معنا یا نظریه‌های معنا ۳۶۳
۲-۱. نظریهٔ توصیفی معنا ۳۶۳
۲-۲. نظریهٔ بازی‌های زبانی ۳۶۴
۲-۲-۱. نظریهٔ تصویری معنا ۳۶۴
۲-۲-۲. نظریهٔ کاربردی معنا ۳۶۴
۲-۳. نظریهٔ تحقیق‌پذیری معنا ۳۶۴
۲-۴. نظریهٔ ابطال‌پذیری معنا ۳۶۵
۲-۵. نظریهٔ رفتارگرایانه معنا ۳۶۶
۲-۶. نظریهٔ تمثلی یا ایده‌ای معنا ۳۶۶
پیوست ۳: پدیدارشناسی ۳۶۷
۳-۱. نظریهٔ پدیدارشناسی هوسرل ۳۶۸
۳-۱-۱. تعلیق ۳۶۸
۳-۱-۲. حیث التفاتی ۳۶۸
۳-۲. نظریهٔ پدیدارشناسی هایدگر ۳۶۹
مأخذشناسی اجمالی هرمنوتیک (فارسی) ۳۷۰
کتابنامه ۳۸۶
نمایه‌ها ۴۰۳

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دو چندان کرده است؛ نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه‌ی تئوریک خود به منظور تصمیم‌گیری و اجرا باید مبانی علمی لازم را در اختیار داشته باشد، و این عرصه‌ای است که حوزه‌ی علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ زیرا بدون گسترش مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، این نیاز پاسخ مناسب نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به‌منظور پاسخگویی به مطالبات روزافزون و برحقّ جامعه‌ی دینی، آنگاه به اثبات می‌رسد که در نظر داشت؛ اولاً تحولاتی جدید در مجموعه‌ی دانش بشری، به‌ویژه علوم انسانی رخ داده است، ثانیا زندگی انسان معاصر به‌واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطوراتی شگرف شده است، ثالثا شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه‌ی دینی قرار داده است تا به اهداف خود دست یابد؛ از این رو سرعت‌بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به‌منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضروری می‌نماید.

«موسسه اشراق و عرفان» که فعالیت خود را از سال ۱۳۸۶ با نظارت علمی و ریاست عالی آیت‌الله اعرافی آغاز کرده است، در عین تأکید بر اصالت‌های حوزوی، سعی در رفع نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر دارد؛ از این رو مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه‌ی فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران

صاحب‌نظر در عرصه‌ی فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند به ایفای نقشی مؤثر در این مجال بپردازد.

«هرمنوتیک» قلمروی مطالعاتی است که در فضای اندیشه و فرهنگ غربی شکل گرفته و در سالهای اخیر، توجه اندیشمندانی از مجامع علمی دانشگاهی و حوزوی جهان اسلام را نیز به خود معطوف نموده است. فارغ از اینکه توجه به این موضوع در مسیحیت، با انگیزه خدمت به معرفت دینی و یا با غرض تقابل با آن بوده، به هر حال، پرداختن به این بحث در اسلام، به دلیل تفاوت جایگاه متن دینی و نیز نحوه مرجعیت دینی، کارکردی کاملا متفاوت از مسیحیت دارد؛ همین امر باعث تلقی متفاوت در «تهدید» یا «فرصت» دانستن این یافته علمی در عرصه اندیشه اسلامی شده است، اثر حاضر تلاش دارد، با تبیین اندیشه هرمنوتیک فلسفی و پاسخ به شبهات مطرح شده در مورد تفسیر متون اسلامی، با عرضه سوالات مبتنی بر هرمنوتیک در زمینه منطق فهم و استنباط متن دینی در اسلام، بر غنا و استحکام عملیات اجتهاد و تفسیر متون اسلامی بیفزاید.

مؤسسه بر خود لازم می‌داند از حضرت آیت الله اعرافی که به دنبال ارائه این بحث در ضمن دروس «مبانی اجتهاد»، عنایت خاص برای به ثمر نشستن این اثر داشتند، تشکر نماید؛ قبول زحمت حجت الاسلام والمسلمین حمید پارسانیا را در ارزیابی این پژوهش ارج نهاده، نیز از تلاش‌های پژوهشگر محترم علی بخشی که کوشش فراوانی در تحقیق و تقریر این مباحث مبذول داشتند، تقدیر نموده و از حجت الاسلام سید رضا روحانی‌راد در نظارت بر انجام این پروژه پژوهشی تشکر می‌نماید.

امید است صاحب‌نظران و اندیشوران حوزه و دانشگاه، مؤسسه اشراق و عرفان را به منظور بهبود تولیدات علمی آینده، از نظرات و پیشنهادات سازنده خود محروم نسازند.

پیشگفتار

امروزه هرمنوتیک با به‌کار گرفتن شیوه‌ای نو در تفسیر و تأویل متون و تبیین چارچوب فهم انسانی، اندیشه‌ها و رشته‌های علمی بسیاری را با خود همراه کرده یا آنها را به چالش کشیده است. هرمنوتیک از روش‌شناسی تا کندوکاو فهم و روان آدمی، از آثار مکتوب تا کنکاش زبان و گفت‌وگوی‌های بشری، همه را درنوردیده است. این دانش در لباس مبناگرایی و عینی‌گرایی تا عریانی نسبی‌گرایی، فرهنگ‌ها و اندیشه‌ها را به چالش می‌کشد. آیا ساده‌اندیشانه نیست که هرمنوتیک را دانشی خنثی بدانیم؟ اگر مباحث هرمنوتیک را به دیدهٔ فرصت بنگریم؛ می‌توانیم سامانهٔ منطق فهم دین را با حفظ مبانی عینی‌گرایی، کشف و استخراج کنیم.

متأسفانه از دههٔ هفتاد شمسی، برخی روشنفکران در ایران بدون تعمق و تحلیل صحیح مبنی بر اینکه ساحت تفکر اسلامی -به‌ویژه در ایران- مبرا از تجربه‌های مسیحیت کلیسا در حوزه‌های گوناگون است، با بهره‌گیری از اندیشه‌های هرمنوتیك و نسبی‌گرای غربی، شبهات بسیاری را در حوزهٔ معارف اسلامی القا و ترویج کردند. ورود متفکران اسلامی به این عرصهٔ حساس، می‌تواند سدی برابر التقاط، ذبح منابع اسلامی و اباحه‌گری در فضای اندیشهٔ دینی باشد. اندیشه‌ورزی متفکران حوزهٔ علمیه در مباحث هرمنوتیک جدید و آرای مختلف اندیشمندان غربی و نقد و مقایسهٔ تطبیقی آنها با علوم حوزوی مانند اصول فقه، تفسیر، عرفان و... زمینه را برای پاسخگویی به شبهات گوناگون هموار کرده و به بالندگی و طرح مسائل و موضوعات جدید در علوم اسلامی کمک می‌کند.

از میان نظریه‌پردازان هرمنوتیک، مارتین هایدگر و هانس گئورگ گادامر جایگاهی ویژه‌ای دارند که به‌دلیل پایه‌گذاری هرمنوتیک فلسفی، طرح مبانی کاملاً متفاوت در تاریخ این اندیشه و ایجاد تحولی عظیم در روند آن حائزاهمیت است. آنان با طرح مفاهیم جدیدی چون ماهیت زبان و فهم، پیش‌داوری و تاریخ‌مندی فهم و متمرکز کردن هرمنوتیک بر هستی‌شناسی، فصلی نو در این علم گشودند. اگرچه برخی از این مفاهیم در هرمنوتیکِ پیش فلسفی نیز مطرح بودند، اما به‌دلیل گسستگی و ساختاری نامنسجم، کاربرد و استحکامی چنین نداشتند.

همچنین برای درک و ارزیابی دیدگاه‌های آنان ناگزیر به فهم آرای اصحاب هرمنوتیک عینیّت‌گرا هستیم که متأسفانه در کشور ما به این دسته کمتر توجه شده است؛ پس یکی از رسالت‌های این پژوهش، نقد و بررسی کاستی‌های دیدگاه پرچم‌دارِ هرمنوتیک فلسفی، یعنی گادامر است.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از حکیم فرزانه، حضرت استاد علیرضا اعرافی (دامت برکاته) صمیمانه تشکر کنم که با عنایت خاص خود، توفیق به انجام رسیدن این تحقیق را که در سلسله بحث‌های «مبانی اجتهاد» طرح کرده بودند، بر اینجانب هموار کردند. از استاد ارجمند، جناب حجت‌الاسلام‌والمسلمین دکتر حمید پارسانیا برای بیان نکات دقیق و ظریف و ارزیابی کتاب حاضر تشکر وافر را دارم. همچنین از همهٔ دست‌اندرکاران مؤسسهٔ اشراق و عرفان که زمینهٔ چاپ و نشر این اثر را فراهم کردند کمال تشکر و قدردانی را دارم؛ به‌ویژه از زحمات حجت‌الاسلام سیدرضا روحانی‌راد برای ارزیابی کتاب سپاسگزارم. امیدوارم خوانندگان محترم با یادآوری ضعف‌ها و کاستی‌های این کتاب، راه تکمیل و تصحیح آن را هموار کنند.

علی بخشی